

14. Стаття «Священики від Майдану до фронту». – Радіо Свобода – режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26856445.html>.

15. Стаття «Джгут – зняряддя капелана». – РІСУ – режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/59233/>.

16. Стаття «Капелани: за крок до формалізації». – РІСУ – режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/61095/.

17. Стаття «С кем будут молиться украинские солдаты». – Обозреватель – режим доступу: <http://my.obozrevatel.com/politics/26587-s-kem-budut-molitsya-ukrainskie-soldaty.htm>.

18. Стаття «Життя після АТО». – РІСУ – режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/57813/>.

19. Інтерв'ю учасника АТО про духовний табір. – Капеланство.інфо – <http://kapelanstvo.info/index.php?mod=news&cmd=details&id=933>.

20. Інтерв'ю Нелі Куцак, психолога від УГКЦ. – Credo – режим доступу: <http://www.credo-ua.org/2015/08/140143>.

4.6 Репресії проти немосковсько-православних християн на Донбасі: роки українсько-російської війни (А. Карпицький)

В статті М. Карпицького «Репресії проти немосковсько-православних християн на Донбасі» на конкретних фактах показано, яким гонінням сепаратистів і з якою мотивацією піддаються на теренах Донбасу віряни протестантських спільнот, Церков Київського Патріархату, Греко-Католицької та Римо-Католицької. Говориться про те, як їм вдається виживати за умов постійних переслідувань і тортур.

Ключові слова: протестанти, Київський Патріархат, греко- і римо-католики, УПЦ МП, «русский мир», сепаратисти, гоніння, репресії і тортури.

Актуальність теми. Війна на Сході України певною мірою була підготовлена масованою проросійською пропагандою. Люди без переконань легко попадали під її вплив, тому перед початком вторгнення чужинців в Україну переважали проросійські настрої, які змінилися на протилежні тільки після того, як люди відчували на собі всі тяготи окупації. Однак люди, які мали патріотичні переконання, завжди були більш стійкі до пропаганди, ніж інші. Тому навіть до початку війни в протестантських церквах було значно більше лояльних Україні, ніж серед решти населення. У православних храмах ситуація була іншою, тому що багато людей відносять себе до православних не з релігійних, а з ідеологічних причин, а тому постають більш сприйнятливими до промосковської ідеологічної пропаганди. Проте всі, хто мав хоч які-небудь проукраїнські ціннісні орієнтири – будь-то протестанти, православні, вайшнави або мусульмани,

незалежно від свого віросповідання мали імунітет до такої пропаганди, а тому прихильниками «руського мира» автоматично сприймалися як потенційні вороги. Події на Сході України підтвердили, що україноцентричне ціннісне самовизначення людини формує імунітет до ворожої щодо нашої країни ідеології, а тому ксенофоби бачать небезпеку в будь-якій людині, у якої є україно-національні цінності. Саме тому прихильники «руського мира» бачили в більшості християн Донбасу ворогів – сектантів і розкольників. Ця обставина послужила світоглядної причиною репресій проти дійсних, а не ідеологічно заангажованих християн.

Ставлення християн Донбасу до зміни влади і війни. Перемогу революції на Майдані багато жителів Донбасу зустріли насторожено. У християнських церквах молилися за владу, незважаючи на те, що багатьом не подобалася корупція і свавілля існуючої влади. Однак побиття і розстріли протестувальників у Києві змусили задуматися над тим, як ставитися до протестів проти злочинів старої влади і виявляти своє сприйняття нової влади, яка встановилася революційним шляхом.

Церкви потребували відповіді на ці питання, але для того, щоб виробити єдину позицію, необхідний був собор домінуючої УП Церкви, на якому було б дано аналіз революційних подій з позиції Слова Божого. Але оскільки такий собор не був проведений, то кожен єпископ визначав своє ставлення до зміни влади самостійно. Єдиної позиції з цього питання у священства і єпископату УПЦ МП не склалося, тому в більшості храмів воліли утримуватися від висловлення якоїсь політичної позиції. Однак війна змусила багатьох все ж самовизначитися, і не тільки в словах, а й в діях заявити про свою позицію, зокрема включившись в роботу з надання допомоги нужденним жителям зони бойових дій і українським військовим.

У різних містах Сходу події розгорталися приблизно за однією схемою. Спочатку починають ходити чутки про те, що нібито йде «Правий сектор» – потім відбуваються захоплення адміністративних будівель при повній байдужості міліції – далі постає мобілізація люмпенів, які відчують себе повними господарями вулиць – потім люмпенів відтісняють найманці з військовими навичками – після цього з'являється важке озброєння і професійні військові без розпізнавальних знаків. За цих умов навіть ті пастори, які раніше не підтримували Майдан, ставали на бік України.

Перед початком війни велика частина населення піддалася проросійської пропаганди, однак зараз на звільнених територіях переважають проукраїнські настрої. Проте в середовищі протестантів таке переважання прихильників цілісності України склалося вже перед початком війни. Саме в цьому плані вони виявилися далекогляднішими від інших своїх земляків.

Олексій Пальченко, диякон невеличкої п'ятидесятницької церкви «Любов Ісуса Христа», що на околиці Краматорська, розповів, що з

двадцяти протестантських церков Краматорська лише в одній підтримують сепаратистів. Сам він в період окупації відвозив допомогу на українські блокпости, яку збирали парафіяни його церкви (переважно пенсіонерки поважного віку). Вони скидали гривні на допомогу українським військовим зі своїх крихітних пенсій, самі готували деяку їжу, квасили капусту для українських охоронців. Всі знають, що в той час українська армія була ще абсолютно не готова воювати. Олексій сам бачив, як сепаратисти, використовуючи людей як живий щит, захопили самохідну артилерійську установку «Нона», з якої потім вели обстріл українських позицій з житлових кварталів Слов'янська¹. Безпорадність армії в той час викликала подив у людей, які сподівалися на свій захист українською державою.

Початок репресій в Слов'янську. Як показала практика, щоб почати репресії, не потрібно особливих зусиль чи політичної волі. Досить створити відповідну структуру і надати її самій собі. На деяких окупованих територіях подібні структури не встигли або не вважали за потрібне створювати. Тому репресії населення тут не торкнулися. Однак у Слов'янську, Горлівці, Донецьку на підставі доносів кидали в підвали, катували, навіть вбивали тих, хто виявляв якусь схильність до України і українського. Крім спеціальних структур, на окупованих територіях бешкетували об'єднання козаків і автономні терористичні угруповання, серед яких сумно відома «Російська православна армія». Відразу ж з'явилися й ті, хто готовий був написати донос новоз'явленій владі, «настукати», щоб першим встигнути вислужитися перед нею. На жаль виявилось, що навіть не потрібно якоїсь особливої підготовленості суспільства, щоб повернутися до часів свавілля ЧК і НКВС.

У Краматорську до арештів християн справа не дійшла, проте деякі пастори отримували від сепаратистів попередження, що вони у списках на арешт. Тому змушені були покинути місто. Однак у Слов'янську арешти священнослужителів та активних вірних протестантських церков почалися досить швидко. 16 травня за наказом військового керівництва міста був заарештований єпископ євангельського об'єднання «Церква Божа України», старший пастор церкви «Добра новина» в Слов'янську Олексій Демидович. Перед цим сепаратисти вже приходили за пастором Сергієм Демидовичем, щось влаштувати у нього обшук в будинку і в гаражі, заявляючи, що нібито він «працює на Америку». На щастя для нього, Сергій Демидович був в цей час в Києві і unikнув арешту, а ось Олексій був відвезений в підвал, в якому із зав'язаними очима просидів сім годин. Потім з'явився призначений сепаратистами мер Слов'янська В'ячеслав Пономарьов і розпорядився випустити Демидовича. Сам Пономарьов – колишній наркоман, який свого часу проходив реабілітацію в одній із протестантських церков, тому протестантська діяльність йому була знайома. Цей перший арешт інші пастори сприйняли як попередження,

¹ Из устного интервью А. Пальченко, данного автору статьи 10.05.2015.

а відтак покинули окуповане місто, що, можливо, їх і врятувало. Після від'їзду пасторів, співчуваючі їм ополченці зізналися парафіянам: «якщо б пастори не поїхали тоді, то вони ніколи не змогли б це зробити опісля».

Захоплення церков бойовиками. Пастор євангельської п'ятидесятницької церкви «Добра новина» Петро Дудник розповідав, що коли сепаратисти завітали перший раз до нього, то намагалися звинуватити його в підтримці Майдану і шукали якийсь «компромат». Їм потрібно було якесь виправдання для початку гонінь. Але коли вони нічого не знайшли, то вже без жодних виправдань просто відібрали церкву. «Всі озброєні, в масках. Були люди з нашого міста і навіть з нашої церкви, – розповів пастор Петро. – Один навіть сказав, що ходив до недільної школи... Через чотири дні, вони знову прийшли і сказали, що будуть чергувати, так як тут зручне місце для снайперського прицілу. Потім зовсім всіх вигнали і сказали, що тут будуть казарми. Проживало в молитовному будинку до ста осіб». Після втечі сепаратистів, українським військовим знадобилося три вантажівки, щоб вивести всю зброю з будівлі церкви².

Спочатку захоплення церков проводилися в окупованих містах неупорядковано і з храмів християн виганяли далеко не скрізь: багато церков і молитовних будинків протестантів сепаратисти не чіпали, однак православних «розкольників» з їх храмів вони виганяли відразу. Керуючий Донецькою єпархією УПЦ Київського Патріархату архієпископ Сергій (Горобцов) в лютому 2015 р. розповів, що 30 з 40 парафій Київського Патріархату на окупованій території припинили свою діяльність, більшість духовенства змушене було емігрувати через погрози з боку сепаратистів. Дехто змушений був проводити служіння підпільно³.

У цьому сенсі протестантам пощастило більше: будівлі у них відбирали не систематично, як у православних, які не входять у Московський Патріархат, а у міру появи потреби. Пастор церкви «Асамблея Божа» у Донецьку Сергій Косяк 30 грудня 2014 р. привів у фейсбуці відомі йому відомості про захоплення церковних будівель. У травні 2014 р. сепаратисти захопили церковні будівлі в Горлівці і Сніжному, а в Донецьку – реабілітаційний центр «Вечірнє світло», взявши 29 людей у полон і побивши деяких реабілітантів. У червні 2014 р. сепаратисти захопили церкви в Торезі, Шахтарську і в Дружківці, дві церкви в Горлівці, а в Донецьку – реабілітаційний центр «Скеля спасіння» та весь комплекс Донецького християнського університету. У серпні 2014 р. бойовики захопили церкву в Донецьку, Оленівці, Горлівці, у вересні 2014 р. захопили ще одну церкву в Донецьку і в Ровеньках.

² Из устного интервью П. Дудника, данного автору статьи 19.04.2015.

³ When god becomes the weapon. Report prepared by Center for Civil Liberties and International Partnership for Human Rights in the framework of the Civic Solidarity Platform. April 2015. URL: http://www.irs.in.ua/files/publications/2015.04_Report_Religious_persecution_in_occupied_Donbas_eng.pdf P. 15.

Захоплення церков дуже часто супроводжувалися арештом пасторів. Деяким пасторам довелося пройти через тортури⁴.

Прес-центр громадянського руху «Всі разом!» у березні 2015 р. повідомив, що протягом 2014 р. бойовиками були захоплені будівлі і приміщення дванадцяти християнських громад, один церковний притулок для дітей, християнський університет і три реабілітаційних центру для алко- і наркозалежних. Крім цього, в результаті обстрілу постраждали п'ять будівель церков, три з яких згоріли⁵.

Однак кількість захоплених будівель може виявитися значно більше. Зокрема, незважаючи на те, що сепаратисти найбільш терпимо ставилися до баптистів, за даними Всеукраїнської Ради церков євангельських християн-баптистів за станом на вересень 2014 р. тільки у них було відібрано 7 церков, три церкви були зруйновані⁶. Деяке «толерантне» ставлення до баптистів проявилось в тому, що в Антрациті сепаратисти двічі захоплювали будівлю баптистської церкви «Дім молитви для всіх народів», але потім повертали назад⁷.

Все ж репресії не були тотальними: в силу різних обставин вони не торкнулися деяких донбаських міст і не торкнулися багатьох спільнот християн. Багато християн на окупованих територіях нічого не знають про гоніння на своїх одновірців, а повної картини репресій на даний момент поки не знає ніхто. Чим страшніше дійсність, тим більше прагнення не помічати її, а тому людям (що є дивним) властиво не помічати репресії, поки вони не торкнуться їх особисто. Самовизначитися на основі окремих уривчастих знань про події важко. Більшість людей формують свою думку на основі випадкових ситуацій, які рідко бувають адекватні всій дійсності. Однак релігія дає людині ціннісні орієнтири, які дозволяють їй самовизначитися незалежно від випадкових обставин. Тому адекватне сприйняття ситуації на Донбасі безпосередньо була пов'язана із усвідомленістю власних релігійних переконань. Війна і репресії спонукали християн самовизначитися у своєму ставленні до подій. При цьому вони самовизначалися по-різному залежно від ступеня своєї залежності від випадкових обставин і усвідомленості духовних цінностей.

Ідейні підстави репресій проти християн. Повну картину бачення релігійних репресій в донецькому краї поки ще ніхто не склав. Думаю, що й самі сепаратисти погано уявляють, що в них відбувається. Залежно від обставин хтось із сепаратистів безпосередньо катує в підвалах іновірців, а хтось може нічого й не знати про репресії і навіть особисто дружити

⁴ URL: <https://www.facebook.com/sergey.kosyak.3/posts/992039267477489>.

⁵ Гоніння на християн в «ДНР» та «ЛНР»: священнослужителів вбивають, церковні будівлі відбирають // Сайт «Всі разом!» от 11.03.2015. URL: <http://www.vsirazom.ua/vchinki/155-goninnya-na-khristiyan-v-dnr-ta-lnr-svyashchennosluzhiteliv-vbivayut-tserkovni-budivli-vidbirayut.html>.

⁶ Разрушили жертвенники твои... // Сайт ВСХ ЕХБ. URL: http://ecbua.info/index.php?option=com_content&view=article&id=3213%3Arazrushili-zhertvenniki-tvoi3czar1914&catid=13%3As-&Itemid=53&lang=ua.

⁷ Жизнь церквей Восточного региона // Сайт ВСХ ЕХБ. URL: http://ecbua.info/index.php?option=com_content&view=article&id=3317%3Azhizn-czerkvej-vostochnogo-regiona&catid=13%3As-&Itemid=53&lang=ua.

з багатьма «сектантами». Проте у всіх сепаратистів є загальні ідейні основи, які роблять репресії з їх боку можливими.

Пошук ворога «руського мира». Репресії проти християн Донбасу спочатку були обумовлені не прагматичними міркуваннями зміцнення влади, а ірраціональними, пов'язаними дуалістичним світоглядом, заснованим на пошуку ворога засадами. Інструментом поширення дуалістичного світогляду може стати яка-небудь конкретна ідеологія – комуністична, нацистська чи пропонована під виглядом православ'я ідеологія «руського мира» в агресивному ксенофобською її витлумаченні.

Носій дуалістичного світогляду може не мати стрункої ідеології, але він потребує для себе образ ворога, завдяки якому нібито можна пояснити всі проблеми і труднощі життя. Поки ворога немає, то світ йому здається надто складним, а будь-які труднощі – дезорієнтувальними і незрозумілими. Тому така людина чіпляється за будь-який образ ворога. Сліпа віра в буття «майданівських нацистів» та «київської хунти», за якими нібито стоять злісні американці, пов'язана з тим, що носії дуалістичного світогляду хотіли б того, щоб їх бачення виявилось правдою.

У поданні сепаратиста світ ділиться на своїх і ворогів. Вороги начолі із США, відчуваючи ірраціональну ненависть до всього російського, влаштували революцію в Україні, привели до влади нацистів, руками яких воюють проти Росії. В основі цієї картини світу лежить пошук ворога. Сепаратисти впевнені, що владу в Києві захопили нацисти і воюють з власним народом, тому що вони хочуть, щоб це все було правдою. Без ворога вони відчувають себе втраченими і не знають як оцінювати всі проблеми і труднощі, з якими доводиться стикатися. І при цьому не важливо, хто ворог: кого в даний момент за допомогою пропаганди подають як ворога, того і вважають ворогом. Пропаганда російських ЗМІ вибудувала примітивну картину світу, в якій сепаратисти отримують готові відповіді на всі питання і знаходять почуття власної значущості, відчуваючи себе героями. Тому будь-який сумнів для них вже є неможливим.

Багато сепаратистів мислять гранично примітивно в системі «наші»/«не наші», і їм не важливо, хто призначений ворогом. Але є й ті, хто ідеологічно виправдує війну саме з Україною нібито з метою захисту «руського мира». Ідею «руського мира» актуалізував патріарх РПЦ Кирило (Гундяєв), тим самим підмінюючи православ'я чужою йому ідеологією. На думку патріарха Кирила ні український, ні білоруський народ не мають якихось ціннісних підстав для власного існування, крім ідеї «руського мира»: «Релігійний вимір «Русского мира» є джерелом миролюбності наших людей. Непросто сьогодні зберігати такі цінності. Але потрібно розуміти, що без цих цінностей не буде існувати ні російський,

ні український, ні білоруський народ, а все буде переплавлене в одному котлі цивілізацій»⁸.

Однак з початком війни ідея «руського мира» набула агресивну геополітичну інтерпретацію, в якій найбільш екстремістські сепаратистські угруповання угледіли виправдання силового об'єднання «розділеної» російської нації. Для них Україна – це західний проект, української мови не існує, бо ж то є «новояз» на основі польського, а українці насправді – це росіяни, яким намагаються переконати, що вони – окрема нація. В їх розумінні необхідно приєднати Україну до Росії, а із всіма тими, хто демонструє свою приналежність до української традиції, треба поступати як з ворогами «руського мира». Стовпом «руського мира» є православ'я в сповіданні Московського Патріархату, а всі, хто дотримується іншого віросповідання – є або потенційні, або явні вороги. Передовий загін Америки нібито сповідує ірраціональну ненависть до «руського мира».

З православними «розкольникими» сепаратисти не церемонилось: всіх православних служителів, які не належать до Церкви Московського патріархату, відразу вигнали із Слов'янська (що, скоріше, і врятувало їм життя), а ось що робити з протестантами, то це питання вирішили не відразу. Наталія Брадарська, дружина розстріляного диякона євангельської п'ятидесятницької церкви «Преображення Господнє» розповідала⁹, як до них приходили військові. Їх приваблювало розкішна будівля церкви з колонами в центрі міста. «Американці? Проамериканська церква?» – запитували сепаратисти. Вони не могли повірити, що будівля колишнього Будинку культури було повністю відновлено самими парафіянами і тільки на пожертви вірян: «Вам американці допомагають, американці наші вороги, а ми – Російська православна армія». Спочатку військові вирішували питання: відібрати будівлю, а чи ж ні. Потім сказали: «Поки моліться», захопивши при цьому церкву «Добра звістка», яка була на пагорбі, що з військової точки зору розміщена зручніше.

Невизначеність критеріїв для репресій. Піддаючи християн репресіям, сепаратисти ще не знали, куди це їх заведе і де потрібно їм зупинитися. Судячи з усього, у них взагалі не було критеріїв, щоб визначати, кого треба терпіти, кого вивільняти, а кого розстрілювати. Прикладом може служити історія Анатолія Оніщенко, пастора з Красного Луча. Коли сепаратисти, які заарештували його, самі не змогли вирішити, дозволити йому жити або розстріляти, то звернулися з цим питанням до православного священника, який врахував наявність у пастора дітей і визначив йому жити.

Мета перших арештів полягала в тому, щоб виробити на майбутнє критерії для вироку. Завдання для сепаратистів була не простим, так як логічно вибудованої ідеології щодо цього вони не мали. Декларована

⁸ Патриарх Кирилл (Гундяев). «Слово пастыря». Выпуск от 6 сентября 2014 года // Официальный сайт Московского Патриархата. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3728242.html>.

⁹ Из устного интервью Н. Брадарской, данного автору статьи 16.04.2015.

ідеологія «руського мира» ґрунтується на довільних твердженнях, які кожен розуміє по-своєму. Тому єдиним об'єднуючим принципом всіх сепаратистів став пошук ворога. Але в умовах війни ворога потрібно було вже не теоретично, а практично виділити із середовища місцевих жителів.

Сепаратисти живуть з ілюзорною картиною довкілля, згідно якої вони оточені ворогами і відчують свою особливу значимість й свободу від відповідальності. Будь-який сумнів в цій картині не просто болісно, але руйнівню для всього, чим людина виправдовує власну значущість і власне існування. Тому ті, хто сумнівається, сприймаються не як звичайні вороги, а як загроза вигаданому ними світу. Від ворогів треба позбутися, але ж у них є родичі і друзі. Якщо всіх виганяти або розстрілювати, то тоді не залишиться прихильників. Але для того, щоб заглушити внутрішні сумніви в вигаданій картині світу, потрібні саме прихильники, які б вважали сепаратистів героями.

Показовий епізод з Наталією Брадарскою, яка зверталася до сепаратистам у пошуках чоловіка. Ніхто не хотів їй допомогти, поки нарешті один з них, який представився як заступник головного безпеки, зробив деякі зусилля (правда, безрезультатні), після чого сказав: «Дивний ви народ: ви нас звали, а тепер не підтримуєте». Прагнення відчувати себе героєм в чужих очах для нього було настільки важливо, що він не помітив абсурдності докору, висловленого жінці, чоловіка якої захопили самі ж сепаратисти¹⁰.

Арешти на окупованих територіях проводили як автономні угруповання бойовиків, так і створювані сепаратистами спеціальні служби безпеки. З'ясувалося, щоб почати репресії, досить певним людям дати відповідні установки і звільнити їх від відповідальності. Багатьом християнам довелося пройти підвали і тортури. Під час тортур домагалися не стільки інформації (донощиків і без того вистачало), скільки того, щоб людина обмовила себе. До тортур ставилися серйозно, так як за допомогою них треба було виробити правила, як поступати з ворогами в майбутньому. Тому на підставі будь-яких формальних ознак потрібно було когось відпустити, а когось розстріляти, щоб на практиці визначити зразок того, як надалі поводитися із сектантами та розкольниками.

Дуже сильно страждав від репресій Слов'янськ. 2 червня парафіянина церкви «Добра новина» Геннадія Лисенко, який допомагав біженцям вибратися зі Слов'янська, затримали на сепаратистському блокпосту, повідомивши: «На тебе є орієнтування». Забрали всі документи, телефони, зв'язали скотчем руки й очі. Допитували у дворі: «Возив продукти українській армії на пости?»; «Передавав інформацію про наші блокпости в місті?»; «Навіщо вивозив мертвих бандерівців?» Останнє питання аж ніяк не здавалося абсурдним тим, хто допитував. Все відбувалося як у 37-му році, коли слідчий знає тільки одну правильну відповідь, і якщо відповідь неправильна, то отримуєш удар в спину,

¹⁰ Из устного интервью Н. Брадарской, данного автору статьи 16.04.2015.

ззаду в голову, в бік кулаком або прикладом автомата. Одне із запитань було таке: «Чому не православний? – Зрадник, тому що не православний». Їх також цікавила структура церкви «Добра новина», служителі церкви, хто з них залишився в місті¹¹.

Всі люди в картині світу сепаратистів діляться на тих, хто може робити те, що хоче, і на «лохів». Якщо «лох» проявляє гідність, то це порушує цілісність картини світу і викликає сильне обурення і сепаратиста. Особливо їх дратує, якщо почуття власної гідності виявляють їх жертви. Як розповідав Геннадій Лисенко: «той, хто стояв позаду, уткнув в спину автомат, пересмикнув затвор і натиснув на спусковий гачок, але пострілу не було. Після цього почали задавати питання, чому я не сіпнувся, чому не впав. Почалося нове коло питань...». Нарешті його відправили в підвал, сказавши, що на світанку розстріляють, однак допит повторився ввечері наступного дня. Допитувач був професіоналом, дослівно пам'ятав передуючу розмову. В кінці розмови він взяв Геннадія за комір, підняв з табурета, і сказав: «Ти взагалі розстрільний, але я вирішив тебе помилувати»¹².

Для нормальної людини такі тортури і погрози розстрілом – безглузда жорстокість, але сепаратисти мислять інакше. Вони вважають, що дають слабину, випускаючи ворогів із-за того, що у них є родичі, друзі серед городян, з якими доведеться якось уживатися в майбутньому. Але в їх розумінні когось все одно треба розстрілювати, інакше що це за війна?! Тому рано чи пізно вони повинні зважуватися на криваву каральну акцію.

Каральна акція у Слов'янську. 8 червня у свято Трійці сепаратисти викрали чотирьох християн: Віктора Брадарського (40 років, 3 дітей), двох синів пастора – Рувима (29 років, не одружений) і Альберта (24 роки, одружений) Павенків та Володимира Величка (8 дітей, 41 рік). Захопили їх не на блокпості, як Геннадія, а після служби на виході з церкви «Преображення Господнє», коли всі вже розходилися після молитви.

Захоплених християн вивезли на «Пожарку» (пожежну частину, де був обладнаний підвал для заарештованих), де піддали тортурам. В три години ночі їх повезли на машині одного з арештованих в найбільш глухий район Слов'янська, де й були знайдені опісля тіла загиблих. Машина згоріла. Можливо, що терористи спочатку імітували, що відпускають затриманих, а потім розстріляли машину. Володимир Величко загинув у згорілій машині. Сини пастора церкви, Рувим і Альберт, були розстріляні відразу, як вибігли з машини. Стріляли в них з люття, всадили багато куль. Одному з них пострілами рознесло півголови. Віктор Брадарський встиг відскочити в бік річки до очеретів. Кулі наздогнали його в спини в п'ятнадцяти метрах від машини.

Після цього сепаратисти вирішили приховати вбивство від родичів. Міліція також нічого не говорила, хоча дуже швидко виявила тіла і згорілу

¹¹ Из устного интервью Г. Лысенко, данного автору статьи 19.04.2015.

¹² Из устного интервью Г. Лысенко, данного автору статьи 19.04.2015.

машину. Тільки коли прийшла українська армія, то з'ясувалися обставини вбивства. Дружина розстріляного диякона розповідала: «У захопленому приміщенні СБУ сепаратистський керівництво говорило нам, що затримані відпрацьовують за те, що вони займають проамериканську позицію, риють окопи на Семенівці. Зверталася багато раз до всіх, хто тільки був там у них, всіх годували обіцянками: чекайте, чекайте п'ятнадцять діб, місяць і т. д.»

Також вона звернулася до отця Миколи, священника Московського Патріархату, бо він особисто знав її чоловіка і той з повагою до нього ставився: «Священик мене вислухав. Спочатку говорив: «Не розумію, про кого йде мова». Потім згадав Віктора. Отець Микола сказав: «Двісті відсотків, що вони живі». Почав наставляти: «Заблукана овечка, куди ходиш, потрібно повернутися в православну церкву». Пообіцяв передзвонити через кілька днів, але дзвінка я не дочекалася і пішла до нього сама. В обличчя мені він нічого толком не сказав, ухилився, ходив навколо так близько, говорив, що ще не з'ясував, не зміг. І почав щось говорити, що нібито нашими молодими людьми було привезено чи біологічну, чи хімічну, а чи ж фосфорну зброю. Насправді, займаючись бізнесом, вони привозили метал для будівництва, але на слуху було що протестанти, саме сини пастора, для української армії привозили саме зброю. І отець Микола почав говорити про це так, ніби все це правда, і що він сам був свідком, як йшов дим, що його розум затуманило, і він став неадекватно себе поводити»¹³.

Хоча сепаратисти бачили ворогів у всіх протестантах, але жертв каральної акції обирали довільно, навіть не з волонтерів, які допомагають жителям залишати місто, а з простих служителів церкви. Чітких критеріїв того, як вибирати чергову жертву, у них не було. Замість того, щоб використовувати каральну акцію як метод залякування, вони стали намагатися приховувати її, що говорить про внутрішні розбіжності в оцінці доцільності проведення подібних акцій. Разом з тим, не тільки сепаратисти, але навіть співчуваючий їм священник РПЦ МП намагався якось виправдати для себе викрадення чотирьох християн. Приклад о. Миколи показує, що якимось виправданням, нехай навіть безглузде, психологічно було необхідним. Сепаратисти єдині в думці, вважаючи, що вони оточені ворогами. Але кого вважати ворогом і як з ним чинити? – При відповіді на це питання виявляються різні позиції – від помірних до фанатично-екстремістських. Тому одні можуть, не замислюючись, вбивати, а інші – сором'язливо покривати вбивство і шукати йому виправдання. Цим пояснюється, що, незважаючи на проведення кривавою каральною акції, сепаратисти не зважилися використовувати її як показовий приклад, науку для інших.

Українська Православна Церква Московського Патріархату на Донбасі. Сепаратисти під виглядом православ'я привнесли ідеологію

¹³ Из устного интервью Н. Брэдарской, данного автору статьи 16.04.2015.

«русского мира» в найагресивнішої її витлумаченні. Православ'я як релігія підмінялася політичною ідеологією, яку сепаратисти розуміли як «Православну віру Московського Патріархату» і закріпили це розуміння в конституції ДНР, прийнятій 14 травня 2014 року. У її преамбулі зазначається, що Верховна рада приймає Конституцію «сповідуючи Православну віру (Віру Християнську Православну Кафолічну Східного Сповідання) Російської Православної Церкви (Московський Патріархат) і визнаючи її основою основ «русского мира». Тим самим сепаратисти протиставили під виглядом православ'я особливе віровчення, що є основою «русского мира», не тільки всьому християнству, але й всім православним церквам, які не належать до Московського Патріархату. Дев'ята глава конституції ДНР закріплює це віровчення як пануюче:

Потім думки Преамбули повторені в окремих статтях Конституції ДНР: «2. У Донецькій Народній Республіці головною і пануючою вірою є Православна віра (Віра Християнська Кафолічна Православна Східного Сповідання), сповідувана Російської Православної церкви (Московський Патріархат). 3. Історичний досвід і роль Православ'я і Руської Православної Церкви (Московський Патріархат) визнаються і поважаються, в тому числі, як системоутворюючі стовпи «русского мира».

Цими статтями сепаратисти протиставили себе також більшій частині віруючих Донбасу. Особливістю Донбасу є конфесійне розмаїття. На кінець 2014 року в Донецькій області (включаючи і окуповані території) зареєстровано 1795 релігійних організацій, з яких – 1723 релігійні громади. Православні релігійні організації становлять близько 49%, з них 42,9% – релігійні організації Московського патріархату. Протестанти всіх напрямів мають понад 700 організацій – 40,9% від загальної чисельності громад, з них більше 12% – харизматичні церкви і більше 10% – баптисти. Також в області зареєстровано 38 мусульманських, 19 юдейський, 14 буддійських і 8 вайшнавських релігійних організацій. Крім того, деякі церкви на окупованих територіях змушені були припинити свою діяльність через насильства з боку сепаратистів. За цих умов насадження домінуючої релігійної ідеології неминуче повинне було привести до релігійного конфлікту.

31 травня 2014 р. митрополит Донецький і Маріупольський Іларіон зробив архіпастирське звернення про припинення смуту в Донбасі, в якому заявив: «На жаль, всі сторони нинішнього протистояння вважають свої дії правильними, але для віруючих людей ціннішим орієнтиром є одна Істина – Господь наш Ісус Христос, Який сказав, що над усе – любов Бога до людини, а людини – до ближнього. Тому Церква не має права підтримувати і не підтримує будь-кого в цій смути і братовбивчій війні.

Не буде Божого благословення на тих, хто порушує заповідь «Не убий!», здійснюючи Каїнів гріх»¹⁴.

Дипломатичне формулювання заборони благословляти воюючі сторони викликала невдоволення прихильників «руського мира», яких (насамперед священників УПЦ МП) нейтралітет донецької єпархії абсолютно не влаштував. Численні фотографії, на яких православні священники благословляють сепаратистів і освячують їх бойові прапори, свідчать, що багатьма священниками дане архіпастирське звернення було проігноровано¹⁵.

4 липня 2014 р. на YouTube було оприлюднено відео «"Ополченці" стріляють з території церкви у Слов'янську». Відео засвідчило стрілянину самохідної артилерійської установки «Нона» з території захопленої сепаратистами євангельської п'ятидесятницької церкви «Добра новина» в Слов'янську, яка супроводжувалася молитвами і співом двох православних священників¹⁶. Варто відзначити, що поки «Нона» стріляла з території церкви «Добра новина», українські військові у відповідь вогонь не відкривали, що говорить про наявність спеціального наказу для захисту церковних споруд. В інших випадках у відповідь вогонь вівся. Зокрема, вогнем-відповіддю був зруйнований дитячий притулок церкви «Добра новина», коли ця «Нона» відкрила вогонь з його території по українським військовим. Парафіянам церкви ледве вдалося встигнути вивезти дітей, однак майно притулку врятувати не вдалося¹⁷.

16 квітня 2014 року архієпископ Святогірський Арсеній (Яковенко), намісник Свято-Успенської Святогірської Лаври звернувся з приводу необґрунтованих чуток про присутність російських диверсантів в приміщеннях Лаври і категорично заявив: «Серед такої кількості людей, що мають доступ у всі храми і корпуси Лаври, просто неможливо когось десь приховувати»¹⁸. В той же час Лавру охороняли проросійськи налаштовані козаки. Є ймовірність, що в чернече середовище могли бути впроваджені агенти під прикриттям. Ці підозри висловив волонтер і парафіянин церкви «Добра новина» Геннадій Лисенко, розповівши, про кілька інцидентів за рік до початку війни, коли деякі насельники Лаври, одягнені як ченці, вимагали від відвідувачів видаляти фотографії, якщо вони випадково потрапили в кадр, а один «чернець» навіть мало не вдарив

¹⁴ Архипастырское обращение митрополита Донецкого и Мариупольского Илариона о прекращении смуты в Донбассе // Донбасс православный. от 31.05.2014. URL: <http://donetsk.church.ua/2014/05/31/arkhi-pastyrskoe-obrashhenie-mitropolita-doneckogo-i-mariupolskogo-ilariona-o-prekrashhenii-smuty-v-donbasse/>.

¹⁵ В Славянской епархии УПЦ освящают знамена боевиков и жалуются на украинскую армию // Релігія в Україні от 01.07.2014. URL: http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/26228-v-slavyanskoj-eparxii-upc-osvyashhayut-znamena-boevikov-i-zhaluyutsya-na-ukrainskuyu-armiyu.html.

¹⁶ URL: <http://youtube.com/watch?v=U8NwsmUsw2Q>.

¹⁷ Из устного интервью А. Решетника, волонтера и прихожанина церкви «Добрая весть», данного автору статьи 04.04.2015.

¹⁸ Архиепископ Святогорский Арсеній обратился по поводу необоснованных слухов о Святогорской Лавре // Донбасс православный. от 16.04.2014. URL: <http://donetsk.church.ua/2014/04/16/arkhiepiskop-svyatogorskijj-arsenijj-obratilsya-po-povodu-neobosnovannykh-slukhov-o-svyatogorskojj-lavre/>.

місцевого жителя. Так поводити себе далеко не всі, а тільки ті, хто відрізнявся військовою виправкою.

Також Геннадій Лисенко розповів, що в садибі «Вілла Марії», перетвореній в культурний центр УПЦ МП, розмістилися бойовики, які прийшли в Слов'янськ. За його словами, православний священник о. Віталій організував розміщення військових у «Віллі Марії» і вів душпастирську роботу з ними¹⁹. За свідченням наукового співробітника Слов'янського краєзнавчого музею Валерія Ступко 12 квітня 2014 року озброєні люди в масках вийшли з «Вілли Марії» за напрямом міськвідділу міліції, яке вони захопили²⁰.

Цю інформацію також підтвердила Неля Штепа, мер Слов'янська: «П'ять днів тому ось ці озброєні повстанці зібралися за містом Артемівськом у двох КамАЗах. Після цього, за погодженням з нашим православним священником отцем Віталієм, вони розмістилися у нього в православному центрі». «Мені подзвонили жителі та повідомили, що близько 150 повністю озброєних людей вийшли з цього православного центру і до них приєдналися 300 осіб, яких запросив отець Віталій – це колишні афганці та військові, які приєдналися до цих повстанців. Цим 300 особам повстанці дали повні повноваження і вони сьогодні, що хочуть, те й роблять в місті»²¹. На наступний день, 13 квітня, благочинний Олександр-Невського округу Слов'янська УПЦ МП Микола Фоменко відкрито підтримав сепаратистів, заявивши на зустрічі з ними, що церква не буде стояти осторонь²².

Позиція кліриків УПЦ МП щодо воюючих сторін далеко неоднорідна; багато хто з них вважає, що необхідно займати позицію нейтралітету, всіяко допомагаючи бідному населенню. Зокрема, прес-секретар Української православної церкви Георгій Коваленко на прес-конференції в травні 2014 року підтримав українську владу і засудив сепаратистів. Він зазначив, що парафіяни церкви є серед військових, які беруть участь в АТО, їх командирів і місцевого населення. «Необхідно поважати владу, тому що у неї є меч, щоб захищати добро від зла. Якщо людина незаконно бере в руки зброю, якщо людина фактично захоплює заручників і цілі регіони – це зло», – заявив о. Григорій Коваленко. Він також нагадав, що УПЦ МП ще в 2007 році засудила «політичне

¹⁹ Из устного интервью автору статьи 19.04.2015.

²⁰ Higginssept Andrew. Evidence Grows of Russian Orthodox Clergy's Aiding Ukraine Rebels // The New York Times, 06.09.2014. URL: http://www.nytimes.com/2014/09/07/world/europe/evidence-grows-of-russian-orthodox-clergys-aiding-ukraine-rebels.html?_r=2.

²¹ Боевики, захватившие горотдел милиции в Славянске, укрывались в православном центре – мэр // Остров, от 15.04.2014. URL: <http://www.ostro.org/general/society/news/442700/>.

²² Мальцев В. Священников увлекла «русская весна» // Независимая газета, от 16.04.2014. URL: http://www.ng.ru/ng_religii/2014-04-16/2_spring.html.

православ'я» – таке явище, коли церкву намагаються використати для вирішення геополітичних завдань²³.

Православні храми УПЦ МП також, як і інші церкви України, беруть активну участь у зборі гуманітарної допомоги для населення в зоні АТО, надають допомогу нужденним у прифронтовій зоні. Хоча в тилу у ставленні до УПЦ МП ніяких утисків не спостерігається ні з українського боку, ні з боку сепаратистів, у прифронтовій зоні храми УПЦ МП стають жертвами як випадкових, так і провокаційних обстрілів. Крім того, 18 грудня 2015 року митрополит Донецький і Маріупольський Іларіон звернувся до президента Петра Порошенка взяти під особистий контроль розслідування мародерства скиту Свято-Іверського жіночого монастиря с. Піски. За словами митрополита, пограбування скиту зробили люди у військовій формі, які офіційно представилися бійцями Української Національної гвардії²⁴. Інцидент стався в прифронтовій зоні.

Не можна спрощено гадати, що нібито підтримка сепаратизму або єдності України визначається конфесійною приналежністю. Люди з різними переконаннями присутні в різних церквах та в різних конфесіях. Забобон про виняткову роль Московського православ'я в агресії проти України своїм прикладом зруйнував начальницький єпископ Російського об'єднаного союзу християн віри євангельської (п'ятидесятників) Сергій Ряховський, активно включився в інформаційну війну з Україною, про що свідчить його виступ 25 листопада 2014 р. в прес-центрі МІА «Россия сегодня»²⁵. На цьому прикладі ми бачимо, що не конфесійна приналежність, а ступінь залежності від держави є головним чинником формування деструктивної позиції всередині церкви.

Випробування за свідчення справжньої віри. Сепаратисти оголосили про підтримку православ'я, яке розуміли не як релігію, зв'язок з Богом і шлях порятунку, а як ідеологію. На жаль, і всередині церков також зустрічаються ті, хто розуміє релігію як ідеологію. Це ідеологічне тлумачення православ'я стало ідейною основою репресій. Однак багато християни намагалися протиставити цьому ідеологічному трактуванню свідчення справжньої віри. І за це вони будуть покарані важким випробуванням.

Молитва за Україну в центрі Донецька. Якщо Слов'янськ контролювало одне угруповання, то в Донецьку була безліч різних сепаратистських угруповань, що надавало репресіям ще більш

²³ Украинская Православная Церковь Московского Патриархата осудила сепаратистов // Портал Baznica.Info от 29.04.2014. URL: <http://baznica.info/article/ukrainskaya-pravoslavnaya-cerkov-moskovskogo-patri/>.

²⁴ Обращение митрополита Донецкого и Мариупольского Илариона к президенту Украины в связи с актом мародерства в действующем монастырском ските // Донбасс православный. от 18.12.2014. URL: <http://donetsk.church.ua/2014/12/18/obrashhenie-mitropolita-doneckogo-i-mariupolskogo-ilariona-k-prezidentu-ukrainy-v-svyazi-s-aktom-maroderstva-v-dejstvuyushhem-monastyrskom-skite/>.

²⁵ Епископ Сергей Ряховский: «На Украине притесняют священнослужителей разных конфессий, и требуется объективная оценка всех подобных преступлений» // Сайт «Российский объединенный Союз христиан веры евангельской (пятидесятников)» от 28.11.2014. URL: <http://cef.ru/news/roshve/?id=8676>.

непередбачуваний характер. Спочатку репресії були спонтанними, потім, коли сепаратисти визначилися, кого відносити до ворогів, ставали більш більш упорядкованими.

25 лютого 2014 року з ініціативи міжконфесійної ради церков Донецька і Донецької області розпочався міжконфесійний молитовний марафон «За мир, любов та цілісність України». Кожен день в центрі Донецька проводилася колективна молитва, в якій брали участь представники релігійних організацій практично всіх конфесій – православні, католики, протестанти і навіть мусульмани. Молитовний марафон став прикладом духовного протистояння грубій силі.

24 травня 2014 року бойовики розгромили молитовний намет, що стояв в центрі Донецька, погрожуючи розстріляти, тих, хто ще раз прийде молитися. Учасник марафону пастор донецької євангельської церкви «Асамблея Божа» Сергій Косяк відправився в адміністрацію сепаратистів, щоб обговорити інцидент. В адміністрації у нього були знайомі, тож він сподівався на звичайну розмову. Проте потрібної людини він там не зустрів, а замість розмови отримав допит, на якому п'ять чоловік його били ногами, руками, палицями, батогами і навіть молотками. На допиті був присутній і донощик – колишній член церкви, який звинувачував пастора в пропаганді «антинародних» ідей.

Розв'язка виявилася несподіваною. Через вісім годин тортур прийшов командир і почав кричати на підлеглих, зажадав, щоб ті просили вибачення і повернули всі речі. Потім підійшов до пастора Сергія і сказав, що він був у реабілітаційному центрі «Нове Покоління» у пастора Тищенка в Першотравенську, але потім відступив від Бога, і, рятуючи його, сподівається отримати якусь милість у Бога²⁶. Як можна зрозуміти по даному епізоду, ставлення до марафону у сепаратистів було ворожим, однак серед бойовиків було багато місцевих, які особисто знали молільників, що якимось їх стримувало.

Крім централізованої структури сепаратистів в Донецьку є й інші автономні угруповання, в яких вже не зустрінеш співчуваючого командира. Одне із таких екстремістських угруповань – «Російська православна армія», 4 липня 2014 року взяла в полон греко-католицького священника о. Тихона Кульбаку. Він був постійним учасником молитовного марафону, також був секретарем міжконфесійної Ради церков і релігійних організацій Донецької області, яка об'єднувала близько 60 спільнот різних конфесій. Страждаючи діабетом, о. Тихон без ліків провів 12 днів в полоні. Вживив дивом. Тричі його виводили на розстріл, але кожного разу стріляли поверх голови. Весь цей час друзі о. Тихона вели переговори про його звільнення. «Під час допитів викрадачі весь час підкреслювали, що це мені покарання за те, що я священник «неправильної» церкви, – згадував о. Тихон. – За їх твердженнями є тільки одна «правильна» церква – Церква Московського патріархату. Територія Донбасу – це єдина неподільна Русь,

²⁶ URL: <https://www.facebook.com/sergey.kosyak.3/posts/1082855535062528>.

а я – зрадник, донеччанин у 9-му поколінні, а сам – підпільний "бандерівець"»²⁷. Нарешті, о. Тихона, ледь живого, кинули одного в машині. Ввечері йому зателефонували з вимогою покинути територію ДНР, погрожуючи розправою з моєю паствою. За цих умов о. Тихон вимушений був покинути рідне місто.

Незважаючи на напади на молитовну намет і арешти молитовників, молитовний марафон тривав до серпня. 8 серпня 2014 року відразу після молитви на площі був викрадений пастор молитовного марафону Олександр Хомченко і вивезений в Макіївку (разом з ним захопили іншого протестантського пастора – Валерія Якубенко, якого відпустили через добу)²⁸. Бойовики звинувачували пастора Олександра в організації несанкціонованого мітингу на допомогу українській армії та залучення людей у секту. Вони заявили, що тут повинна бути тільки одна релігія – Московська Православна. Протягом чотирьох днів Олександр Хомченко піддавався тортурам – побиттю і багаторазовому удушенню за допомогою протигаза. До нього приводили, підносячи до носа тканину, змочену в етанолі, що викликало сильне печіння і напади кашлю²⁹. У цей момент сепаратисти заважали віддихатися, наносячи удари кийками по грудях і спині.

Серія арештів молитовників, яке почалося при Ігорі Стрелкові (Гіркіне), змусила їх піти з площі: молитовний марафон став проходити по домівках.

Викрадення християн на окупованих територіях. З появою Стрелкова (Гіркіна) становище християн у Донецьку різко погіршився. З одного боку, в Конституції Донецької народної республіки, прийнятої 14 травня 2014 року, пануючою вірою оголошується православ'я в сповіданні Московського Патріархату, але, з іншого боку, у багатьох сепаратистів були друзі і родичі серед протестантів. Саме тому в перші місяці окупації релігійна мотивація арештів була присутня лише епізодично. Зокрема, 27 травня 2014 р. був заарештований і провів добу в полоні римо-католицький священик, учасник молитовного марафону, Павло Вітек. У липні-серпні гоніння на християн в Донецьку стали носити систематичний характер і досягли свого піку, після якого намітився їх спад.

Репресії були не тільки в Слов'янську та Донецьку, але і в інших містах, зокрема – в Горлівці. 15 липня при виїзді з Горлівки бойовиками ДНР був затриманий римо-католицький священик Віктор Вонсович. Отець Віктор був одягнений в одяг священика та при собі мав документи,

²⁷ Життя після полону. URL: <http://www.kray.ck.ua/suspilstvo/postati/item/11361-zhittya-pislya-polonu-vira-%E2%80%93-ryatue-lyubov-ztsilyue#.VYw850YilAi>.

²⁸ Два протестантських пастора похищені в Донецьку // Портал-Credo.ru. 11 августа 2014. URL: <http://www.portal-credo.ru/site/?act=news&id=109124>.

²⁹ When god becomes the weapon. Report prepared by Center for Civil Liberties and International Partnership for Human Rights in the framework of the Civic Solidarity Platform. April 2015. URL: http://www.irs.in.ua/files/publications/2015.04_Report_Religious_persecution_in_occupied_Donbas_eng.pdf P. 12-13.

що посвідчують особу та сан священника. Незважаючи на це, йому довелося провести в полоні десять днів. Сепаратисти заборонили йому повертатися у свою парафію під загрозою страти³⁰.

Пастор громади Церкви адвентистів сьомого дня в Горлівці Сергій Литовченко в полоні провів двадцять днів. Його заарештували 16 жовтня 2014 року. Під час проведення євхаристії в молитовний будинок увірвалися бойовики з автоматами, перервали богослужіння і змусили парафіян розійтися, а пастора Сергія забрали машиною. Свої дії вони пояснювали тим, що «це православна земля і на ній немає місця різним сектам»³¹.

Прес-центр громадського руху «Всі разом!» у березні 2015 року опублікував результати моніторингу переслідувань за релігійною ознакою на окупованих територіях Донбасу: «Точно встановлено факт вбивства семи священнослужителів. У полоні з побиттям та допитами побували більше 40 церковних служителів»³². Можна припустити, що кількість жертв значно більше.

Подальша еволюція репресій. Перша хвиля репресій проти християн мала світоглядне підґрунтя. Сепаратистам потрібно було адаптувати свою картину світу до реальності, в якій протестанти – вороги «руського мира». Репресії наростали по мірі того, як серед озброєних людей змінювалося співвідношення на користь «немісцевих». Сепаратистських угруповань було багато, тому репресії носили характер хаотичних бандитських нападів. Поступово сепаратисти виганяють всіх підозрілих, а до решти християн звикають. Тому світоглядне підґрунтя репресій поступово замінюється прагматичним, обумовленим необхідністю утримувати владу.

У Донбасі йде централізація влади і поступове усунення харизматичних командирів і автономних угруповань. Це веде до зміни характеру репресій, які набувають впорядкованого і прагматичного характеру. У зв'язку з цим виникає необхідність в якихось єдиних правилах управління. Це виражається і в тому, що замість спонтанного захоплення церков зараз сепаратисти наполегливо вимагають їх реєстрації, що є першим кроком до примусу до співпраці. Є навіть поодинокі випадки повернення захоплених церков, а глава ДНР А. Захарченко не так давно навіть визнав католицтво однієї з чотирьох традиційних конфесій. Сепаратисти також зрозуміли, що допомога протестантів нужденним знижує рівень соціальної напруженості, а тому не перешкоджають гуманітарній, благодійницькій та волонтерській діяльності.

³⁰ Хронология террора: боевики «ДНР» и «ЛНР» преследуют христиан Донбасса // Сайт Института религиозной свободы, Киев, от 06.06.2014. URL: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1456%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=ru.

³¹ Пастор Сергей Литовченко освобожден из плена боевиков «ДНР» // Сайт Института религиозной свободы, Киев, от 16.10.2014. URL: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1472%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=ru.

³² Гоніння на християн в «ДНР» та «ЛНР»: священнослужителів вбивають, церковні будівлі відбирають // Сайт «Всі разом!» от 11.03.2015. URL: <http://www.vsirazom.ua/vchinki/155-goninnya-na-khristiyan-v-dnr-ta-lnr-svyashchennosluzhiteliv-vbivayut-tserkovni-budivli-vidbirayut.html>.

На зміну грубій силі приходить моральний тиск на християн. Висловлювати нелояльність сепаратистській владі небезпечно навіть всередині церкви, адже можуть донести. І все ж до політики «адресних» арештів нелояльних громадян легше адаптуватися, ніж до хаотичних випадкових арештів, як це було раніше.

Зараз йде такий процес переходу від хаотичних репресій до впорядкованих, який супроводжував становлення інших тоталітарних режимів в інших країнах. У цей період багатьом може здатися, що спостерігається навіть деяке послаблення, однак це «послаблення» в плані фізичного насильства супроводжується посиленням контролю і морального тиску.

4.7 Забезпечення свободи совісті, релігії і віросповідань в державах Євросоюзу та в Україні (Мар'яна Татарчук)

У статті М. Татарчук «Забезпечення свободи совісті, релігії та віросповідань...» здійснено аналіз правового забезпечення функціонування й діяльності релігійних громад і деномінацій на території Європейського Союзу та України у контексті відповідності його до норм міжнародного права та права Європейського Союзу.

Ключові слова: *свобода совісті, свобода релігії і віросповідань, законодавство про свободу совісті і релігії*

*Mariana Tatrchuk. **Guaranteeing of Freedom of Conscience and Religions in European Union and Ukraine.** In this article analysis legal protection of functioning of religious denominations in European Union and Ukraine in the context of compliance with international law and law of European Union.*

Keywords: *freedom of conscience, freedom of religions and beliefs, law on freedom of conscience and religions.*

Актуальність теми і мета дослідження. На сьогодні свобода совісті, релігії і віросповідань гарантується як невід'ємне природне право кожній людині в кожній європейській країні. Кожна держава на території ЄС взяла на себе зобов'язання забезпечення цього права і на міжнародному рівні. Свобода совісті – це природне право кожної людини на умови, за яких можливе вільне самовизначення особистості у світоглядній сфері, в її духовному становленні та розвитку. Правовий аспект свободи совісті визначається сукупністю юридичних норм, що регулюють суспільні відносини в процесі реалізації свободи совісті. При цьому саме держава за допомогою своїх законів встановлює межі, можливості, гарантії вияву свободи совісті. Проте лише правом не може